

05

A

2455

L
I
C
L
N

D

VI
6
PRÆCOGNITORUM THEO-
LOGICORUM
DISPUTATIO VI.

DE TRIBUS RE-
LIQUIS MEDIIS AC-
CURATÆ COGNITIONIS THEO-
LOGICÆ, QUÆ SUNT, I. PRÆLECTIO-
NUM ALIQUOT PUBLICARUM FREQUENS
ET ASSIDUA AUSCULTATIO. II. EXER-
CITIA DISPUTATORIA, ET III. EXER-
CITIA CONCIONATORIA,

Quam

Deo Trinuno auspice

SUB PRÆSIDIO

Dn. BALTHASARIS MEISNERI, S. S.
Theol. Doct. & Prof. P. Præceptoris sui vul-
tu quo decet æviternum suspiciendi,

*In Incluta Wittebergensi Academia
placide collationi subicitur*

M. CASPARUS CONRADUS SAHERUS Curiæ
Variscus S. S. Theol. Studios.

Ad diem 27 April. horis pomeridianis in Collegio Veteri.

ANNO quo

Christiani nova stagiſta Vin' pVLpIta, Lector ?

IVra aV/CVLtandi Vin' nova Pythagora ?

TheoLogi Vin' roſtra nova, & Celſora perICLeIs ?

Noſtra aqVe; SaCros Inſpice rIté Libros.

Wittebergæ, Typis JOHANNIS GORMANNI.

DE TRIBUS RE
LIQUIS MEDIS AC
GERATA COGNITIONE THEO
CITA DEPUTATA ET IN EXR
CITA CONGRUATORIA

05 A 2455

M. CASPARUS CONSULTOR SACRILEGII CIVILIS
Wittenbergensis Johannis GORMANNI

בשם יהוה אלוהינו חנון
ורכ חסד

DISPUTATIO VI.

CONTINUATIO.

Actenus ^{octo} ~~novem~~ media accurata cognitionis Theologicae luculenter delineavimus, restat nunc, ut residua tria per texamus. Ut enim neque in pictura neq; in statuaria artifex renunciabitur is, qui tantum novit primas ducere lineolas, aut fortassis ad unum exemplar rem quampiam utcunque effingere; sed necessum est, paulatim alias post alias imagines atque figuras exprimat, postmodum aliquoties specimen sui profectus edat: Ita profectò nequaquam perfectus Theologus vocabitur is, qui solummodo superioribus disputationibus proposita praexercitamenta probè notârît; & non insuper hæc tria reliqua media ac remedia, quæ hac velitatione, auspice Christo, breviter pertractanda suscepimus, addiderit.

THEOREMA I.

Nonum medium est frequens & assidua aliquot pralectionum publicarum auscultatio.

Philosophi sanè Prisci discipulos suos volebant esse *ἀκροῦ* *αὐτῶν*, eosq; non ad diem, non mensem, non ad unum annum, sed integrum quinquennium, ad minimum biennium taciturnos voluerunt, antequam ad Secretiora Philosophiæ sacra admitterentur: Quantò magis eos, qui aliquando Ecclesiæ præficiendi sunt, audire

audire prius decet, quæ cum fructu aliquando docere volunt? D.
Apostolus Paulus Timotheum suum, & in eius persona Ecclesiæ
ministros omnes vult enutritos esse in verbis fidei, & bonæ do-
ctrinæ. 1. Tim. 4. vers. 6. Enutritio verò fit præceptorum operâ, qui
quasi Patres sunt ministrorum verbi, quos gignunt per fidelem
institutionem in Evangelio Christi. Hi diligenter audiendi sunt,
juxta illud: *Antequam loquaris disce*, Syr. 18. v. 19. Nam horum insti-
tutio, non solum eruditionem augere, verum etiam imitatio δι-
δασκαλίας reddere, donum docendi parare, vitamque informare
potest. *Habet enim nescio quid latentis energiae viva vox*, inquit Hiero-
nymus ad Paulinum, *& in aures discipuli de ore auctoris transfusa for-
tius sonat*. Quin immò Deus peculiarem benedictionem, gratiam,
& Spiritus Sancti efficaciam piis conventibus, qui in Ecclesiis &
Scholis instituuntur, promisit Exod 20. v. 24. Matth. 18. v. 20. *Ubi
duo vel tres congregati sunt in nomine meo, ibi sum in medio eorum*. Ad-
hæc accedunt exempla Sanctorum in Veteri ac N. T. quæ abun-
dè testantur, vivæ vocis informationem futuris Ecclesiæ mini-
stris fuisse vel maximè commendatam. Patriarchæ successori-
bus suis capita doctrinæ vivâ voce tradiderunt, quæ nondum in
litteras erant redacta. Ita Prophetarum filii suos audierunt præ-
ceptores Prophetas, in quorum Scholâ enutriti fuerunt in verbis
fidei & bonæ doctrinæ, & Paulus se ad pedes Gamalielis sedisse
fateri non erubescit, Act. 22. v. 3. multò minus alios pudeat suos in
Scholis audivisse præceptores, & sub eorum moderamine dispu-
tationum & Homiliarum Ecclesiasticarum *εργασματῶν* in-
stituisse. Hæc enim sunt ordinaria media comparandæ erudi-
tionis, per quæ Deus donum illud docendi, quod in publicis
congressibus est necessarium, largiri solet, semperq; melius est
præceptoribus præsentibus talia instituere exercitia, fieri enim
non potest, ut primo statim in limine omnia solida sint ac perfe-
cta, cum nemo nascatur artifex. Monitoribus ergo opus est, qui
fideli institutione defectus tollere, naturalia excolere ac lima-
re possunt. Unde tandem, Deo largiente virtutem, donum do-
cendi nascetur, si non in omnibus summum ac exactum, tale
tamen, quod Ecclesiæ Christi magno cum fructu inservire possit.
Hisce omnibus autem destituuntur *αυτοδιδασκοι*, qui nunquam

CUM

cum fructu in studiis versantur, quia neminem lubentius audiunt, quam se ipsos, & ut similia in purpura sua: Ita ipsi in docendi dono sibi solis placent. Hæc singula quemvis ad auscultationem frequentem incitare sufficiunt.

THEOREMA II.

Decimum medium sunt Exercitia Disputatoria.

Ubi I. Notari debet Disputationum Theologicarum Usus, qui multiplex est.

Nam I. faciunt *περὶ διδασκαλίας*, vel ad veritatis ignotæ inquisitionem, obscuræ declarationem, dubiæ confirmationem, & à nobis exquisitam & promptam explicationem. Disputatio namque est collatio vel collocutio duorum de re sive quæstione probabili ad indagandam veritatem; Unde Picus Mirand. eam vocabat *cribrum veritatis & suavissimum animæ cibum*. Et Scaliger. Exerc. 308. ait: *Sicut lapidum collisione ignis: ita ex dissertatione elicitur veritas.* 2. Facultatem *ἐλεγχτικῶν* conciliant, ut cum Adversariis coram congruere eosq; eò facilius atque animosius refutari possimus; tunc enim veritatis specimen clarius cognoscere satagimus, cum in contrariam partem oculus flectitur. 3. Conducunt insuper ad facultatem *ἐρμηνευτικῶν*, quia ibi multos & difficiles scripturæ textus solide & sæpè ex tempore explicare discimus. 4. Promovent eloquentiam & parant expeditam loquendi facultatem, 5. Formant acuntq; iudicium de rebus gravissimis. 6. Juvant memoriam 7. Eximunt scrupulos dubitationum falsasq; opiniones, & nos in veritate cœlesti vehementer confirmant. 8. Docent ad usum transferre illa omnia, quæ privatim fuere observata, & faciunt profectus proprios viresq; eruditionis cognoscere. 9. Mores etiam convenienter formant, dum assuefaciunt ad virtutes homilicas, ad humanitatem, candorem, modestiam, verecundiam, docent frenare iram, liberant animos morbo *φιλαυτίας*, adeoq; sunt *προφυλακτικὰ* vitiorum, & *ὀρμητικὰ* variarum virtutum. 10. Tandem præstant etiam hunc usum, ut Doctores de auditorum ingeniis & studiis rectius judicare, aliis veracius commendare & tanquam idoneos vel ad functionem Scholasticam vel Ecclesiasticam promovere possint.

THEOREMA III.

II. Scopus & finis, qui velet Propinquus, vel Remotus & ultimus.

Propinquus est & esse semper debet indagatio purioris doctrinae & coelestis veritatis, ad quam remotis cunctis affectibus & πάρεργους omnia debent esse comparata.

Remotus autem ultimusq; sit partim Ecclesiae aedificatio, partim nominis divini gloria.

THEOREMA IV.

III. Principium ex quo disputandum: hoc velet Primarium & independens; vel Secundarium & dependens.

Primarium est sola & unica scriptura, tanquam perfectissima norma omnium in Ecclesia credendorum & agendorum.

Ad hanc etiam referimus analogiam fidei, cujus fit mentio, Rom. 12. v. 6. per quam intelliguntur generalia ex scripturis deducta & utrinq; concessa axiomata. Harmonia insuper & consensus capitum fidei, cum quibus quicquid consonat pro vero; & quibus quicquid dissonat, pro falso merito haberi debet.

Secundarium principium sunt 1. Consensus & autoritas prisca Ecclesiae, cujus sententia ex conciliis, Patribus & historia Ecclesiastica cognosci potest, multumq; facit ad confirmandum dogma dubium, siquidem quod prisca & purior jam olim credidit Ecclesia, istud merito a nobis etiam suscipiendum est. 2. Consensus & autoritas librorum Symbolicorum, qui licet ab Adversariis non recipiantur, apud nos tamen magnum debent obtinere momentum. 3. Recta ratio ex cujus principiis probari quidem nequeunt mysteria fidei, nonnunquam tamen illa illustrari, & saepe nimis crassa haereticorum dogmata, ipsorumq; Sophismata fortiter confutari possunt. 4. Adversariorum propria confessio, quae certum victoriae indicium, vel ad minimum hypotheses ipsorum, ex quibus nostra sententia probari, eorum vero refutari a deoq; ipsi contradictionis argui queunt. Summatim loquendo disputandum est pie, ne contra scripturam; modestè, ne contra Ecclesiam; sobriè, ne contra rationem; candidè, ne contra consci-

conscientiam aliquid statuatur, vel Adversariis affingatur, tandemq; prudenter, ut si possibile, ex propriis verbis & hypothesebus refutentur.

THEOREMA V.

IV. Ulterius circa hoc medium attendi debet Materia, vel Objectum, de quo disputandum.

Ut statim in promptu sit, qua de re sive Materia principaliter quaestio instituat, quidq; praeter ceteris magis vel impugnetur vel defendatur *ἡλικῶς* seu assertivè, ante omnia ponenda est materia, & ita certis thesibus vel paucis vel pluribus comprehendenda; Unde est, ut materia disputationis in specie nomine *ἡλικῶς* veniat.

THEOREMA VI.

Differatur autem 1. de quaestionibus scitu necessariis, non de otiosis & supervacaneis.

Quid enim attinet quaerere: Quot vicinus in aedibus habeat regulas? Quot alat gallinas & anseres? Myrmecidas Milesius, & Callicrates Lacedaemonius olim quadrigas fecere, quae sub alis muscae possent abscondi, & sesamo litteris aureis distichon inscribere, quae opera Aelianus nuncupat *vanam temporis perditionem*. Idem profecto jure potest optimo dici de iis, qui frivolis & ineptis istis quaestionibus exagitandis omne tempus conterunt. Vid. D.D. Praef. Sob. Phil. part. 1. p. 366.

THEOREMA VII.

2. Similiter disputetur de quaestionibus fructuosis & ad aedificationem fidelium conducentibus, non autem de talibus, quae vel DEI honorem, vel fidem & pietatem laedunt, atq; scandalum praebent.

Problemata pernicioosa sunt ea omnia, quae vel in scripturam, vel in Ecclesiam, vel in conscientiam, vel rationem propriam impingunt. Haec enim sunt quatuor istae normae in singulis disputationibus & quaestionibus sedulo observandae. Quare si quaestio mota ab his videatur discedere, rejicienda potius est quam ventilanda. Innuit hoc ipse Philosophus, qui citante Mor-
nao,

næo l. de verit. relig. Christ. c. 11. p. 213 dicere fuit solitus : *Alio atq; alio modo questionibus responderi debere.* Quærunť quidam, *An ignis caleat? fac ignem, tangerent; sensus ipse idoneus, qui eiusmodi questionibus respondeat.* Nonnulli *utrum parentibus honor debeat?* Hos increpa acriter & objurga: nec enim digni sunt, quibus cum disputes. Exigunt alii, ut sibi evidentibus rationibus probetur providentia, quâ regitur mundus & Flagri nefarii isti excipiendi sunt, nec veri Philosophi verba, sed carnificis verbera merentur. Grave itaq; hoc Philosophi Ethnici iudicium opponendum est Calvinianis, qui quærunť: *An DEUS sit causa & auctor peccatorum? Quid enim magis laderet pietatem aut religionem, quam de Deo summo illo & infinito bono, disceptare, an mali causa sit?* Dn. D. Præf. Sob. Phil part. 1. p. 365.

THEOREMA VIII.

3. *Præterea disputetur de questionibus cognoscibilibus & in Scriptura definitis, non autem de curiosis captumq; nostrum transcendentibus.*

Duplicia autem sunt incognoscibilia, de quibus disputandum non est. I. *Sunt ἀγνωστα ἀπλῶς, incognoscibilia absolute, quæ in hac vita prorsus sunt impossibilia scitu, ob intellectus nostri imbecillitatem.* Hæc iterum sunt duplicia. Vel sunt 1. ἀγνωστα φυσικά, hoc est, incognoscibilia naturalia, vel 2. ἀγνωστα ὑπερφυσικά, hoc est, incognoscibilia supernaturalia. 1. *Φυσικά ἀγνωστα* sunt, quæ in natura quidem occurrunt, per nos autem cognosci nequeunt; 2. *ὑπερφυσικά ἀγνωστα* sunt, quæ res divinas & spirituales, in se quidem veras certasq;, nobis autem & ineffabiles & incomprehensibiles, attinent. De talibus disputare velle hominis itidem insani est & fatui. Quadrant enim huc illud Sirac. 3. v. 27. *Altiora te ne quaesieris, & Prov. 25. v. 27. Scrutator majestatis opprimetur a gloria.* Quare semper memores simus regulæ D. Ambrosii, quam posuit l. 1. de voc. gent. cap. 8. *Ne appetamus habere cognitum, quod Deus voluit esse secretum.* Augustinus quæstionibus, quid fecerit Deus ante conditum mundum? Respondisse vulgò fertur; *Preparasse infernum curiosis sciscitantibus;* Unde enati Poetæ versiculi ab omnibus altiora quærentibus considerandi:

*Quæreris Augustine Pater, quid fecerit ante
Principium, quo sunt condita cuncta, Deus.*

Infernum

Infernum fabricasse refers quærentibus ista,
Quo pœnas meritò, quas meruère luant.
Discite nasuti; quisquis mysteria verbi
Implicat ingenio desipiente, perit.

II. *Quædam sunt ἀγνωστα πῶς vel κατὰ τι, seu incognoscibilia respectivè, quæ sic dicuntur, non quod omninò à nobis cognosci nequeant: sed respectu certæ disciplinæ, per cuius principia atq; axiomata indagari nec possunt nec debent. Atq; de talibus ἀγνωστοῖς in ista & per istam disciplinam disputari non debet. Fieret enim hac ratione μετὰ βασις εἰς ἄλλο γένος. Contra hoc præceptum peccant omnes, qui de Deo & rebus divinis ex Philosophia, in qua tamen objecta illa prorsus sunt ἀγνωστα, disputare præsumunt, id quod Calvinianos facere manifestius est, quàm ut multis demonstrari opus sit. Deum, quæso per Deum, omittamus, nam quæ supra nos, nihil ad nos, dicebat olim Socrates; quod Ethnici hominis dictum, si pensi haberent Calviniani, in articulos fidei nunquam adeo forent contumeliosi. Caveamus ergo de reb; in Philosophia ἀγνωστοῖς ex Philosophia disputare, ne juxta Chryso-stomi sententiam, candens ferrum digitis, non forcipe contrectemus. Habemus firmiorem sermonem Propheticum, 2. Pet. i. v. 19. hic norma, hic canon sit omnium disputationum Theologicarum. Ex verbo Dei, non dictatis Philosophiæ, petendæ sunt demonstrationes sacræ, si ὁμογένεια τῶν ὀργῶν observari debeat. Vide i. part. Sobr. Phil. Dn. D. Præsidis. p. 376.*

THEOREMA IX.

4: *Deniq; de questionibus dubiis & aliquam in Theologia difficultatem habentibus, non autem de rebus planè manifestis, & extra omnem dubitationis aleam positis disputari debet.*

Notum n. est, quod si qui disputare velint; primò ponenda sit materia de qua disceptent. Illa jam semper est res dubia sive quæstio probabilis, ita scilicet, ut in utramq; partem ventilari possit; Alias enim vel frustra disceptaretur, vel ne possit quidem de illa in utramq; partem & affirmando & negando, vel opponendo & respondendo disputari. Contra hanc regulam sæpè peccârunt

B

Philo-

Philosophi prisci disputantes; *An sit Sol? An detur motus? An nix sit alba &c.* sensum ipsum idoneum esse qui ejusmodi quaestioni respondeat, agebat Aristoteles. *Solē ne obloquitur,* monebat Pythagoras. Quare in talibus quaesitis ventilandis & confirmandis multum operae temporisq; non ponamus, cum ipsorum decisio vel ex sensuum judicio sit manifestissima. Peccant quoq; contra hanc regulam Calviniani, manifestissima scripturae dicta pervertentes, omnem propriam communicationem (cum sensus ipse in ferro ignito contrarium testetur) Deumq; hypocritam statui negantes, etiam si aliud dicat foris, aliud intus decernat, cum tamen haec manifestissima sint *ὑποκρίσεως* indicia. Non igitur opus, ut multum cum iis de ejusmodi problematibus disceptetur, quoniam ipsos errare in aprico est, & de iis verissime dici potest illud Hieronymi in Epistola ad Ctesiphontem. *Sententias vestras produsse superasse est. Patet prima fronte blasphemia. Non necesse habet convinci, quod sua statim professione blasphemum est.*

THEOREMA X.

V. Forma vel modus disputandi, qui explicari potest regulis, partim generalibus, partim specialibus.

Postquam ergo materiam ad disputandum proponendam determinavimus, jam transitum facimus ad formam. Parum namque est scire disputantes, nisi scias eorum studia ac officia, e quibus dignoscere habeas, an recte disputent nec ne? Proinde ut propius accedamus ad modum disputandi exquirendum & exhibendum, nunc porro studiosè attendamus, quod potissimum in actione disputantium tenendum, quomodo disputatores coram congregari debeant, & quae in primis sua solertia, cura & intentione quisquis disputator respiciat, affectet, urgeat. *Hoc opus, hic labor est.* Ut autem hic conatus tyronum magis magisque juvemus, ita hanc palaestram instruemus, ut studia disputantium tam generalia, quam specialia proponamus, quae in contentione sive ipso conflictu vigere debeant.

THEOREMA XI.

Presupponimus autem hic Canones generalissimos in omni Disputatione, qualiscunq; illa sit, observandos, quorum sunt Octo. I. Animus ab omnibus praedictis afferatur purus.
cum

Cum finis disputationis propositus potissimum sit veritatis inquisitio & confirmatio in animis auditorum, ingenuus disputator ab omnibus falsis præsumtionibus ac præjudiciis animum suum liberet, cum primis in Theologicis ac sacris velitationibus: Præjudicia namq; ac præsumptiones vim inferunt veritati, atque ita sensus infertur in Scripturam, non autem aufertur ex illa: Unde jure optimo Pestes veritatis præsumptio videlicet & præconcepti erroris acerrima defensio nuncupari possunt.

THEOREMA XII.

II. Disputantes ab affectibus quantum possunt sese liberent, præsertim à timore, ira & spe vanæ gloriæ.

Hoc sanè probè notandum; Ubi enim regnat timor, ibi corrumpitur ac perturbatur judicium; Ubi ira dominatur pervertitur judicium, & tandem ubi spes gloriæ regnat, gloria depravatur. Medemur ergo 1. timori, per crebra exercitia, ut animosiores reddamur. 2. Iræ, per Christianam mansuetudinem. 3. Deniq; spei gloriæ per decentem humilitatem.

THEOREMA XIII.

III. Disputandum est mansuere sine rixis & clamoribus, modeste sine convitiis & interpellationibus, candidè sine Suspensivis & tergiversationibus.

Rectè hanc in rem monet Rev. Clar. & Exc. Dn. D. J. Martini, Præceptor noster honorandus, quod disputatione ratione personæ vitiosè eam proponentis & interrogantis possit reprehendi, si culpa ipsorum disputantium non concedantur ea, ex quibus tamen aptè poterat de proposito disputari. Et hoc vitium non tam in Opponentem, sed etiam in Respondentem cadit, nempe quando tergiversatur & calumniosè agit. Quare in memoriam sibi revocent Disputatores, quod disputatione opus duorum sit: Si igitur alter eorum est difficilis & morosus, opus commune impeditur. Iniquus verò ille socius, qui rem communem impedit. Quando hoc contingit, licebit disputationis directori relictâ ad tempus thesi ejusmodi adversarium & ineptum disputatorem reprehendere, & ad lineas ac gradum revocare.

THEOREMA XIV.

IV. Oratio disputantium sit perspicua sine ambiguitatibus, succincta sine ambagibus, accommodata sine divagationibus.

Nervosè scribit Conradus Hornejus in Process. Disp. cap. 10. p. 157. Sicut aliàs prima virtus est Orationis perspicuitas, ut docet Arist. 3. Reth. cap. 4. Ita minimè omnium in disputatione desiderari debet. Equidem cum veritatis inquisitio per se alioquin obscura sit ac difficilis non debet obscuritas & difficultas illa orationis vitio augeri. Ad perspicuitatē autem referimus ut sermo constet simplici stylo & accuratus quidem sit, sed communis & in lingua usitata: cruce enim auditori vel Lectori fingere peregrina aut osca voce aliqua putidum per se est, & grammatici potius quam disputatoris. Sit brevis & succinctus. Non ibi querenda Mæandri diverticula & flexiones vafræ, quibus veritas involvitur, nec utendum circuitione & anfractu verborum, cum res paucis absolvi transigere potest.

Vitandæ ergo sunt excursiones exclamatoriæ; Disputare enim non est declamitare, facilius alioquin impingitur juxta illud: In multiloquio non deerit peccatum. Prov. 10. v. 19.

THEOREMA XV.

V. Disputaturi inter se se conveniant, uter opponere debeat vel respondere, quo ita confusio eò melius vitari possit.

VI. Pars utraq; leges & Canones Logicos modum argumentandi concernentes diligenter observet.

VII. Status questionis ante omnia constituendus & ante oculos semper ponendus, ne ab illo ad alia & planè ἀλλότεια dilabamur.

Hoc n. nisi præstet futurus disputator, statim in limine peccabit, & non modo ignorationem Elenchi committet, sed insuper facile poterit decipi, seduci & traduci ab Adversario. Cautè ergò attendendum ac meditandum 1. quid pro thesi, quidve contra eā adferri possit, Iacula namq; prævisa minùs mitiusve feriunt. 2. Componi inter se se debent argumenta thesin expugnantia eaq; expendi ut verū à falso rectè dignoscatur: sed ut rectè monet Rev. Clar.

Clar. & Exc. Dn. D. Jacob. Martini ad hanc rem opus esse ingenium,
quod optari facilius quam dari fingivè potest.

THEOREMA XVI.

VIII Quaecunq; in disputatione notatu digna proferuntur, ea domi ad locos convenientes referenda sunt.

Hoc sanè maximè necessarium, ac studia studiosorum non minus promovet, quando omnia quæ graviter sapienterque dicuntur, in chartas annotamus, quia memoria pleriq; sumus lubrica & interdum vacillante. *Fideles enim reservatrices rerum memorabilium sunt chartæ, quippe quæ non tantum uni, veram etiam multis & infinita posteritati prodesse possunt.* Quare neminem pudeat diligenter attendere & observata annotare. Gallus Gallinaceus etiam in stercore nobilem reperit gemmam. Ut etiam Virgilius ex Ennii stercore assererat se aurum legere: Sic etiam qui modo animadversionem atq; discendi cupiditatem attulerint, hi dubio procul ex quibuscunque objectionibus & responsionibus voluptatem aut fructum aliquem capient.

THEOREMA XVII.

Perrò quod attinet generales Theologicarum Disputationum regulas, præscribuntur eæ simul omnibus disputantibus, nimirum OppONENTI, Respondenti & Præsidi, suntq; illarum quinq; potissimum.

1. *A devotis precibus faciendum semper est initium, & iisdem una cum debita gratiarum actione concludendum.*

Huc quadrat antiquus ille versiculus:

De prece principium, de prece finis erit.

Eleganter etiam Nazianz. in Orat. de fug. fatur; *πάξις ἀρίστη παντός δεχομένη ἢ λόγῳ πράγματος ἐκ θεῶν ὀρχεῖται* & *εἰς θεὸν ἀναπαύεται*. Ubi seriò adhortatur disputantes, ut ad disputationes Sacras non nisi præmissis seriis ad Deum effusis gemitibus accedant, quibus mentis per Spiritum illuminatio, linguæ formatio & actionū omnium ad divini nominis gloriam directio petatur. Finiantur etiam piâ gratiarum actione & seriâ prece, ut veritas confirmata & illustrata in animis auditorum obsignetur.

THEOREMA XVIII.

2. *De rebus Theologicis devotè ac piè, graviter & humili-
liter in vero Dei timore ac reverentia differendum est.*

Non ergo quasi in hominum theatro, sed ut in Dei & Sancto-
rum Angelorum conspectu, adeoque in medio totius Ecclesiæ
confessu differatur. Disputare namq; sine timore Dei, est veritatem sub-
vertere, nervosè scribit D. Chryostomus.

THEOREMA XIX.

3. *De mysteriis fidei rebusq; sacris non topicè, sed apodi-
cticè, non δοξαστικῶς seu probabiliter, sed ἀποδεδειγμένως, b. e. sci-
entificè disputari debet.*

4. *In disputationibus Theologicis utendum quidem est
formis syllogisticis, non tamen requiritur, ut omnes proposi-
tionum probationes, præsertim ex manifestis dictis scripturæ
desumptæ novis & expressis includantur syllogismis.*

Theodorus Beza in Colloq. Mompelg. sess. habit. 23. Martii. hor.
7. antemerid. p. 98. inefficax esse putavit dictum Apostoli 1. Cor. 10.
nisi Syllogismo includatur, ideoque nihil respondere voluit quā
illud, *proba per Syllogismum, fac Syllogismum*, non secus ac Jesuitæ in
Colloq. Ratisbonensi nil aliud, quam *formam, formam*, cre-
pare & ingeminare solebant. Sic etiam Calviniani in motive non
receptæ à Marchione Badensi Formulæ Concordæ, statim in præfatio-
ne, omnia Syllogisticè refutari, argumentaq; singula Dialecticè & in
forma Syllogistica proponi satis imperiose postulabant Verum
non immeritò nostri Theologi se opponunt, quorum sententia ut
eò melius cognoscatur, dicimus modum istum disputandi neque
simpliciter esse necessarium, neq; ubiq; possibilem, neq; Ecclesiæ do-
ctoribus perpetuò usitatum, neq; per omnia etiam semper fructuo-
sum. Vide Sobr. Phil. Rev. Clar. ac Ex. Dn. D. Præf. p. 1. p. 378.

THEOREMA XX.

5. *In sacris hisce congressibus subinde inspergenda sunt
moralia, & monstrandum quomodo Theoria ista ad praxin
faciat & in Christianismo nostro salutaris existat.*

THEO.

THEOREMA XXI.

Tandem notanda ad huc sunt regulae speciales, quae praescribuntur, 1. Opponenti.

Generales haecenus breviter delineavimus, de Specialioribus nunc agamus necessum est, de illis videlicet, quae in specie ostendunt, quomodo Opponens, Respondens ac Praeses suo ritè fungi debeant officio. Etsi vero primo aliquid praambuli loco à Praefide vel Respondente praemittere consonum magis videatur, tamen cum antequam opponatur responderi non possit, priori loco de Opponente agemus, qui est illa persona, quae in collatione mutua quaestionem ad disputandum propositam objectionibus & argumentis suis impugnare & expugnare conatur. Unde Opponens semper contrariatur alteri personae, Respondenti nimirum, cum quo disputare suscipit, adeoque ejus sententiam negat & opponendo oppugnat. Ab Aristotele & vetustioribus scriptoribus nuncupatur *Interrogans*, propterea quod apud veteres usitatum fuit interrogando opponere, ut scilicet quae, quibusque oppugnarent semper interrogarent.

THEOREMA XXII.

1. *Proponat quaestionem de qua vult opponere, ad illam cunctas objectiones dirigat, & auditori digna proferat.*

2. *Si plura membra uno complecti velit Syllogismo, bono ille disponat ordine, praemisissis iis ex quibus dependet reliquarum probatio ac cognitio.*

3. *Praemissas muniat Scriptura dictis, ne inermes ac nude appareant & per simplicem negationem statim repudientur.*

4. *Argumenta non tam de novo excogitanda, quam ex Adversariorum scriptis petenda & propriis ipsorum verbis proferenda sunt.*

5. *Tandem in datis responsionibus si sufficientes sint, libens acquiescat, vel si nondum sufficiant, modestè excipiat atque divinam veritatem & auditorii edificationem in omnibus ante omnia spectet.*

THEO.

THEOREMA XXIV.

II. Respondenti.

Quia ergo Opponentem instruximus, nunc Respondentem, quia est altera persona, informemus, ipsiq; simili modo ostendamus viam atque rationem, quo felicius contra Opponentem pugnet, & eò facilius thesin suam defensare ac tueri possit. Talem autem Respondentem duplicem dari manifestum esse arbitror, præsertim in nostris consuetis colloquiis, quâ occasione unum superiorem & primarium, alterum verò secundarium & inferiorem nuncupare non incommodè possimus. Ideoq; etiam justo ordine de amborum requisitis & officiis dicendum erit. Posterioris ergo, seu Respondentis communiter ita dicti officia sibi debita per sequentes canones proponimus.

THEOREMA XXV.

1. Repetat argumentum Opponentis, idq; vel tacitè, vel clarâ voce.

In hac Academia frequenter Respondenti incumbit, ut expressis verbis repetat sine præcipitantia, breviter sine tædio & verborum ambagibus. *Sed inquis:* Quare opus est ista repetitione seu assumptione Syllogismorum? Respondemus. 1. Conducit hoc, ut detur spatium ac locus cogitandi de vera & accurata responsione seu solutione argumenti dati, atque ita per diligentem considerationem fiat nervosior. 2. Ut illa iteratione etiam eò meliùs intelligatur vis & sententia objecti Syllogismi. 3. Ut auditores majore attentione ex ista repetitione argumenti moveantur, ac commoveantur ad solutionem istius argumenti retinendam ac perficiendam. 4. Denique propter Opponentem, ne scilicet deinceps postuletur, se tale argumentum non proposuisse. Quare necessariam omninò esse statuimus repetitionem objecti Syllogismi.

THEOREMA XXVI.

2. Si ab Opponente non formetur argumentum; tunc jubetur formare, vel respondens ipse formet.

Hoc tamen in casu placidè & candidè agat Respondens, ita ne
instar

instar Sophistæ videatur Opponentem premere & ludere, nempe quando animadvertit Respondens in rebus ab Opponente prolati inesse aliquam consequentiam, licet ipse actu non formaverit Syllogismum, ne tunc urgeat Opponentem, vel potius eludat negando consequentiam, ubi tamen (*quamvis Opponens eam ostendere non possit*) adest optima, sed ipse formet Syllogismum, ex Opponente autem, priusquam respondeat, quærat, num argumentum ita formatum cum ipsius sententia conveniat, vel num ita assecutus sit mentem ipsius. Quod si Opponens annuat, jam ad Responsum Respondens se accingere debet, quod quomodo præstare debeat, jam porro monemus.

THEOREMA XXVI.

3. *In Examine argumenti oppositi ante omnia expendat conclusionem, num rectè feriat statum, & proposita ibi sit legitimè sit opposita.*

4. *Quod si argumentum feriat scopum, & legitimè sit oppositum, expendatur forma, num ea congruat cum regulis bona consequentia.*

Rectè hac de re monet Cornel. Martini: *In disputationibus nihil absurdius fieri, quàm si quis ad materiam istius Syllogismi responderi velit, in quo videat malâ formâ conclusum esse. Observandum verò hic est, quod ad formam respondere sit consequentiam negare, & vice versa, qui consequentiam negat, dicitur se respondisse ad formam.*

THEOREMA XXVII.

5. *Si forma rectè se habeat, animus statim referatur ad majorem propositionem, & cogitetur, num propria sit, vel ambigua; num vera sit vel falsa, & si vera, num simpliciter vel secundum quid talis sit: ideoque respondendum plerumque est, 1. indirectè per instantiam, 2. directè per limitationem vel distinctionem, vel etiam quandoque per negationem.*

Sic E. G. Quando de renovatione nostrâ disceptatur, Adversarii contra nos ita argumentantur. Omne opus Dei est perfectum. Renovatio nostrâ est opus Dei. E. est perfecta. Respondemus

demus. 1. per Instantiam hunc in modum. Omne opus DEI est perfectum. Creatio operis primi diei erat opus DEI. E. fuit perfecta. Conclusio est absurda. Creavit namque DEUS initio rudem & indigestam molem. Ergo vel major vel minor, non minor. E. major. 2. directè per distinctionem. Omne opus DEI est perfectum, nimirum in operibus absolutè perfectis, quæ DEUS jamdudum absolvit. Renovatio nostra est opus DEI. E. perfecta. Neg. Conseq. Loquitur enim minor de operibus DEI, quæ adhuc sunt in fieri, nondum absoluto, & sic fiunt quatuor termini: Major loquitur de operibus absolutè perfectis, minor de operibus absolvendis, vel quæ adhuc sunt in fieri. Renovatio E. nostra in hac vita tantum est inchoata, non absoluta, renovamur non statim, sed paulatim. Distinguendum ergo est inter opera DEI absolutè perfecta, & opera DEI quæ adhuc sunt in fieri, & c.

THEOREMA XXIX.

6. *Considerata majore, expendatur etiam minor propositio argumenti, quæ ratio est limitanda vel distinguenda, sæpiùs vero neganda.*

7. *Premissis ritè expositis, queratur responsionis robur ex sacris literis ac res ipsa ulterius ex aliis textibus parallelis & analogia fidei explicetur.*

Origenes Homil. 5. in Jerem. Necesse est, inquit, nobis scripturas sacras in testimonium vocare, quippe sensus nostri & enarrationes nostra sine his testibus non habent fidem.

8. *Si fieri potest respondeatur quoque tandem per reversionem & inversionem, ostendendo, quod argumentum adversarii pro nobis faciat.*

THEOREMA XXIX.

9. *Si locus Biblicus objiciatur, primò videndum est, an extet in libro vel Apocrypho vel Canonico; Si in Apocrypho premittatur, quod liber ille non sit Authenticus; si in Canonico, inspiciantur fontes & sensus ex textus scopoq; totius capituli eruatur.*

10. *Si Patrum & Doctorum testimonia opponuntur, Respon-*

spondens 1. curet sibi verba eorum fideliter recitare. 2. conciliet quantum potest cum sua sententia. 3. si conciliare nequeat, modestè rejiciat, & aliorum aequè celebrium testimonia opponat.

2. Si principium objicitur Philosophicum videatur, num sit vel confictum, num rectè vel male applicatum, & cum primis inquiratur in principii istius fundamentum, quod plerunq; est inductio rebus naturalibus innixa, ideoq; illud malè accommodatur ad mysteria supernaturalia.

THEOREMA XXX.

32. Nonnulli tandem & hoc suadent, ut futurus respondens ante disputationem privatim sese cum aliis associet, ut singuli singulos autores de quadam materia evolvant, & postmodum collecta & observata in commune conferant, quod Collegium Gellianum nuncupare consueverunt.

THEOREMA XXXI.

III. Præsidi.

Cum itaque de officio Respondentis secundarii sat actum esse putemus; meritò etiam transitum facimus ad alterum primum & superiorem, Præsidem nimirum, cujus officium paucis ita delineamus.

1. Moderetur illam totam Disputationem, ut de proposita materia ex genuinis principiis sine rixis & cõvitiis differatur.

2. Respondentem non turbet aut interpellet, sed si bonam ille responsonem dederit, eam collaudet ac uberius illustret. Sin autem prorsus deficiat, responsum Præsides ipse solidum firmumq; afferat.

3. Deniq; ad Præsidis quoq; officium cum primis spectat, ut moralia, quæ ex discursu aliquo fluunt, breviter ostendat, & ita totum auditorium non modo vera doctrina, sed etiam vera pietate imbuat.

Tantum de officiis Respondentium, tam primarii scilicet quam secundarii.

THEOREMA XXXII.

Undecimum Medium. Exercitia Concionatoria.

De Gentilium Sophis atque Mystis, qui sapientiam ac pietatem profitebantur, scribit alicubi Plutarchus, referente Coelio Rhodigino, l. 5 lect. antiq. cap. 12. *Non facit Philosophum promissior barba, nec vestis pertrita, non item Isiacos linostolia, i. e. amictus linei.* Simile quid de Christianorum Mystis veteri vertitur veriverbio: *Habitus Monachum non perficit: Die Rappen macht keinen Mönch.* Et illud Homil. 43. in Matth. Chrysoptomi: *Videte quomodo sedeatis super cathedram, quia non cathedra facit Sacerdotem, sed Sacerdos cathedram.* Ornat autem cathedram Sacerdotalem, imprimis doctrina, nam *Sacerdos indoctus est cæcum animal*, inquit Hieronymus in Proph. Malachiam. Doctrinam autem ornat methodus & iusta ratio modusq; proponendi. Non enim loquendum est in Ecclesia, quicquid in buccam venit, sed *quid & quomodo* dicatur, probe cogitandum. Quare compendiosè informabimus etiam juniorem Theologum, quomodo concionem legitimè disponere, dispositam hominibus in Ecclesia proferre possit; Ubi præsentia in re & studio sequentia tanquam necessaria prærequisita notant autores: Res videlicet, Elocutionem, Affectionem & Dispositionem, Conjungendi simul modum & rationem meditationis, imprimendi, pronunciandi & exercendi, quæ omnia paucis evolvemus.

THEOREMA XXXIII.

Circa ea verò exercitia notari debet. 1. Res, de quibus concionandum, ubi sequentes regulæ veniunt observanda.

1. Res in concionibus proponenda, cum primis ex unica S. Scriptura desumenda sunt.

Nam præter textum è sacris literis petitum in conciones derivari etiam solent. I. *Dicta*, in quibus tamen allegandis certus itidè debet observari tenor ne nimis cumulentur, sed potius appositè citentur, præsertim quoad verba formalia, quantum poterit: ita ut simul ea quæ obscura sunt dilucidè explicentur. II. *Exempla*, quæ in omni concione veniunt adducenda, ita ut peculiarem vim

vim movendi in sese contineant, ea tamen selecta & commoda, & quandoque animata quasi per prosopopæiam. III. *Similitudines*. Sub quibus comprehensos volumus omnes typos, allegorias & parabolas: Illi enim in Veteri T. præfigurabant, res & gesta in Novo T. Quemadmodum æneus serpens, *Exod. 23* typus existit exaltandi Christi, *Ioh. 3*. Istæ verò sunt accommodationes terrestrium ad cœlestia, sicuti historia de duabus Abrahami ancillis ad cœlestia refertur, *Gal. 4*. Hæ verò parabola nempe sunt ipsæ similitudines: omnes autem, quocumque tandem nomine veniant, similitudines in quavis concione sint 1. aptæ, 2. significantes & intellectu faciles, 3. parca & post erutum literalem sensum collectæ.

THEOREMA XXXIV.

2. *Salutaris doctrina cum in Symbolicis libris perspicue sit proposita, sufficienterq; explicata, ex iisdem magno cum fructu repeti & uberius explicari & illustrari potest.*

Quia de his supra actum, ea jam, brevitate studentes, non attingimus, unicum autem hoc attingimus Quod cum primis Symbola illa Catholica obligent ad assensum omnes homines ad sinem usque mundi, tum propter summum in rebus consensum cum scriptura, tum propter necessariam verborum & phrasium, quibus sunt, conditâ in Ecclesia usurpationem; Unde fit ut possunt dici regula secundaria, ad quam à fidelibus omnis interpretatio scripturæ examinari potest ac debet. Altsted. Præcog. Theol. l. 2. p. 128.

THEOREMA XXXV.

3. *Patrum, Doctorumq; dicta & explanationes non debent omninò negligi, neq; tamen in iis citandis concionator nimis luxuriet.*

Hoc probè notandum, præsertim apud rudiores. Sufficiat ratione auditorum habita, vel testandi consensus causa, vel propter nervosam & emphaticam breviter tria quatuorvè dicta patrum in concione adducere, nequaquam verò eadem copia ac numero, quo scripturæ testimonia, allegentur, nec eodem loco cum illis sint habenda. Magnum enim discrimen est inter Apo-
C 3 stolo.

stolorum ac Prophetarum dicta, & inter Patrum testimonia. H-
lorum dicta præstant solidum fidei fundamentum, Ephes. 2. v. 20.
Hæc vetò ex scripturis Prophetis & Apostolicis dijudicanda
& juxta eas examinanda sunt. Christus & Apostoli in suis con-
cionibus ex Mose & Prophetis doctrinæ suæ fundamenta pe-
tunt, nusquam verò ex Rabinorum commentariis suffragia con-
quirunt; ac facile contingere potest ut rudiores suspicantur ean-
dem probationis vim, & idem autoritatis pondus scripturæ &
Patrum dictis inesse, si absq; judicio dehortationis eadem copia
& frequentia utraque allegarentur.

THEOREMA XXXVI.

4. *Ex conciliorum canonibus & scriptis Ecclesiasticis
veris, non sapulosis pulchra moralia & virtutum vitiorumq;
exempla proferantur.*

5. *Rationes Philosophicæ, dicta moralia gentilium, &
historiæ profanæ parçè, limitatòq; cum judicio allegari debent.*

6. *Fructuosum etiã est præsertim in concionibus Elench-
ticis, propria adversariorum verba proferre, ne alienam men-
tem iis affingi putent auditores, ut propriis deinde telis jugu-
lentur, & ipsorum absurditas eò magis innotescat.*

Eleganter docet Rev. ac Exc. D. Ægid. Hunnius p. m. in
meth. conc. p. 118. In refutandis falsis dogmatibus hæc adhibeatur cau-
tio, ut sententia & argumenta adversariorum bona fide citentur, ne eis
affragatur sententia alia, aut argumenta eorum mutilata, vel depravata
allegentur. Quæ ratione & confutationi suum pondus, & concionatori
fides derogaretur. Apertè igitur contra eos agendum est, ut veritatis stu-
dium sincerum, non perversus affectus in dicendo conspiciatur. Maxime
autem studendum est perspicuitati in confutando, ut auditoribus velut
oculare demonstratione error adversariorum ob oculos ponatur. Quam
ad rem plurimum lucis adfert scripturarum collatio si opinio falsa firmis-
sima, maximèq; ad rem præsentem pertinentibus testimoniis, velut à fun-
damento subvertatur. Unde sicut ad quoslibet fidei articulos con-
firmandos, sic ad falsa dogmata labefactanda, ministri Ecclesia-
rum in promptu habeant testimonia scripturæ non longè petita,
sed

sed quæ sine multa circuitione recta & è diametro quasi repugnant opinionibus Seniorum, quas refellendas suscepimus.

THEOREMA XXXVII.

ii. Verba vel modus Elocutionis, qui sequentibus regulis circumscribi potest.

Multum enim interest videre ne tantum vera & bona proponantur; sed ut bene: Nam scandalum præbent sermones incauti: Et ut Jcti causam bonam male agendo: Sic ministri verbi doctrinam bonam malè loquendo perdere solent.

THEOREMA XXXIIX.

Stylus Concionatoris & modus Elocutionis sit I. Bibli-
cus, divinus & Spiritualis, constans verbis & phrasibus scri-
ptura quoad fieri potest.

Nam philosophi liberis utuntur verbis, nobis in Ecclesia ex præscripto loquendum est, dicit Augustinus. Huc item optimè referri possumus judiciū Joh. Matthesii Pastoris in Jochimsthal. Cujus verba teutonice conc. 13. de hist. B. Lutheri p. 145 b. & seqq. ita sonant. Da etner wil ein Prediger werden/ sol er sich darauff begeben/ daß er/in der Kirchen die Sachen/so er vorzutragen/gut Deutsch außsprechen könne/ Derohalben vermahne ich hiemit alle/so gedenccken sich bey den Deutschen ins Predigamt zu begeben/daß sie jnen die Deutschen Biblien lieb seyn lassen /vnd deroselben Wort stetig gebrauchen/vnd kein Stöllichen oder Gesezlein reden/darinnen nicht auff's wenigste ein gut Biblisch Wort eingeführet sey. Deutsch sol man auff der Cantzel bey den Deutschen predigen / sagt jener alter Pfarrer/ Lateinisch mag man singen nach gelegenheit der Kirchen/ Wer Hebreische Sprache in hohen Schulen oder bey seinen Collegien lisset/ der mus auch andere Sprachen können vnd reden. Es verdroß vnsern Doctor (Lutherum) nicht ein wenig zu Schmalkalden / daß etliche Prediger mit Hebreischen Worten anfiengen vnd Parlierten: Adoni, Kyrie, Domine herein: Sie geben nicht gute Lehren-oder Bawren Prediger/ sie brocken so viel Latein Grtechisch vnd Hebreisch mit ein/Wir/sagt er/am Tisch/beten ein Vater vnser im Namen Christi / vnd lassens Gott walten / der erhalte vnser Nachkommen in solcher Einfalt/Amen. Hactenus Matthesius.

THEO

THEOREMA XXXIX.

2. *Moratus, hoc est, devotus, verecundus, modestus & gravis, ut nihil in eo profanitatis vel levitatis reperiatur.*

3. *Moderatus, hoc est, neq; nimium brevis, neq; nimium copiosus.*

Ne fit in nobis mare verborum & gutta rerum. Adminicula alijs copiae sunt 1. congeries Synonymorum, 2. dilatatio phrasium, & nervosa Epitheta.

4. *Purus & elegans, cum quadam suavitate conjunctus.*

Ecclesiasticus vir, monet August. l. 4. de doctr. Christ. divina eloquia non solum sapienter, sed etiam eleganter tractet.

5. *Simplex & consueto genere dicendi constans, nihil affectationis continens, sed ad naturam quam proximè accedens,*
Juxta illud distichon;

Munda sed e medio consuetaq; verba ministri

Dicite, sermonis publica verba placent.

Simplex oratio optima est & absq; fuce, docet Rev. Clar. & Excell. Dn. D. Balduinus, Praeceptor noster æviternum suspiciendus, in Instit. minist. p. 147. Mali sunt ergo concionatores, quibus placet stylus aulicus, cui plus studii tribuunt & laboris, quam utilibus doctrinis. Nec meliores, quibus placent termini Gallici vel Italici, pro concione Christus ipse est Duc de Jerusalem. Apostoli sunt duodecim ambasiatores; Moses & Josua sunt Printz Moses & Printz Josua, Majestas DEI aut Christi signora; Vita æterna est partus bonæ sperantze. Item, der Herr Jesus marsieret den Berg hinan/ & quæ sunt nugæ aliæ in re seria, quæ non sine tædio & multorum aliorum indignatione proferuntur. Sed hi Pastores audiant Apostolum Paulum: *Non in sapientia evacuetur crux Christi, 1. Cor. 1. v. 16. & 17.* Et iterum: *Sermo meus & predicatio mea non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis fit; sed in ostensione Spiritus & virtutis, 1. Cor. 2. v. 4.*

THEOREMA XL.

6. *Perspicuus & efficax, ut sensus tamen influat in animos auditorum.*

Perspi-

Perspicuitas verò quatuor membris constat, 1. requirit verba vernacula, usitata & consueti 2. facilem structuram verborum, 3. brevitate in periodorum, & 4. denique accuratas distinctiones per commota & cola &c. Nam qui bene distinguit, bene docet.

7. *Proprius & verbis juxta nativum sensum acceptis, quoad maximam partem constans.*

8. *Subinde tamen ornatus quibusdam tropis & figuris, rerum sacrarum majestati convenientibus.*

Figurae verò quibus Rhetor Ecclesiasticus concionem ornare potest; potissimum duodecim sunt. 1. Est Exclamatio, quae non crebro utenda. 2. Interrogatio, quae vim habet ad movendos affectus. 3. Apostrophe. 4. Compellatio. 5. Obsecratio, quando ab auditoribus aliquid petimus, habet autem locum in concionibus iurgatoriis. Rom. 10. v. 12. Galat. 4. Obsecro vos &c. 6. Adjuratio. 2. Tim. 4. Testificor coram Deo &c. 7. Optatio, quae sane Pathetica est. Rom. 9. 8. Admiratio cap. 1. & 4. in Thren. Ier. 9. Prosopopœia Rom. 8. 10. Sermocinatio & Dialogismus Sapient. 2. & 8. tribuuntur sapientiae divinae adhortationes. 11. Sustentatio, quae ad exaggerandum sit accommodata. 12. Communicatio, cujus species duplex est. 1. quando iudicium committimus auditoribus 1. Cor. 10. & 11. 2. quando concionator loquitur in plurali, 1. Pet. 4. v. 3. *Sat enim est nobis &c.* Quibus figuris ergo omnibus rectè applicatis optimè ornatur concio. Sed hæc de stylo ministrorum dicta sunt.

THEOREMA XLI.

III. Affectus quonam illi modo in animis auditorum commoveri possint. Duo a. hic observanda veniunt, nempe generales de affectibus Canones, & speciale illos movendi artificium.

Ut tria Oratoris sunt officia, 1. docere, 2. delectare, 3. movere: Sic etiam concionatoris præcipuum munus in movendis affectibus constare debet, quomodo autem illud præstare debeat, nunc porro movemus.

THEOREMA XLII.

Quod attinet generales Canones, sex eorum proferimus.

1. *Concionator malos affectus amovere, bonos verò commovere debet, leniores crebrius, vehementiores rarius.*

D

2. *Qui*

2. Qui movere vult affectus, seipsum prius consideret, sitne Juvenis, an Senex, sitne in ministerio versatus & de suis auditoribus præclare meritus nec ne.

3. In motu affectuum diligenter habenda est ratio ceterarum quoque circumstantiarum, præsertim loci & temporis & personarum ad quas dicitur.

4. In una & eadem concione affectus oppositos contrariosque movere fructuosum & jucundum est.

5. Concionatorem prius eo affectu, quem movere intendit diutissime commotum esse oportet.

6. Moveri possunt affectus quatuorupliciter. 1. Rhetoricè, partim per tropos verborum simplicium & figuras conjunctorum, partim per amplificationem & exaggerationem rerum. 2. Logicè, per solidam illationem & nervosam rerum tractationem. 3. Comicè vel representativè, quando res & persona suis descriptionibus & imaginibus ante oculos ita ponuntur, ut non tam dici quam geri in præsentia videantur. 4. Theologicè per precationem ardentem ad Deum hoc nomine effusam per dictorum Biblicorum, exemplorum & similitudinum accuratam explicationem, fortemque impressionem.

THEOREMA XLIII.

Quod speciale concernit artificium movendi affectus, consistit illud potissimum in efficacioribus argumentis ad excitandos animos multum roboris habentibus, qualia secundum seriem affectuum præscribere nostri quidem non est iustituti, uno tamen atque altero exemplo illustrabimus, ut de similibus idem fiat iudicium.

1. Affectus & desiderium poenitendi potest moveri, si urgeatur. 1. Dei præcipientis majestas & voluntas. 2. Dei promittentis benignitas, 3. Dei comminantis severitas, 4. poenitentia necessitas.

Nihil

Nihil enim magis nobis in hac vita est necessarium, quam
seria pœnitentia; Aut enim jam pœnitendum aut urendum. Be-
fehrt oder verzehrt. 5. *pœnitentia utilitas.* Deo enim nos 1. re-
cõciliat Psa. 51. v. 19. 2. Angelos exhilarat. *Lachrymæ videlicet pœni-*
tentium, juxta veteres, sunt vinum Angelorum. 3. Diabolum contri-
stat. 4. Variis bonis nos cumulat, quæ sunt remissio peccatorum
Actor. 3. v. 19. Justitiam coram Deo, hanc sequitur inhabitatio
Spiritus Sancti, Actor. 3. v. 18. Cum hac conjuncta est exauditio
precum, 1 Joh. 3. v. 21. Ex hac oritur mitigatio calamitatum spiri-
tualium, ut de Ninivitis Ion. 3. Jerem. 18. hanc sequitur liberatio à
pœnis aternis, & tandem deductio in Paradisum, ut exemplum de
latrone ostendit. 6. *Impœnitentia noxa & deformitas.*

II. *Odium peccati & vitiorum potest excitari si 1. ex-*
aggeretur peccati atrocitas. Peccatum enim est venenum anti-
qui serpentis, ut venenum, sic quoq; peccatum interficit. Quin
immò peccatum est filia Diaboli, & hostis Dei, per illud enim
offenditur, per illud, inquam, amittitur gratia Dei & Spiritus
Sancti inhabitatio &c. 2. *Dei majestas.* 3. *divinorum mune-*
rum ubertas. 4. *passionis Dominice acerbitas.* Passus enim
est Salvator tuus ô homo intus in anima, in corpore; patitur e-
jus caput, lingua, oculi, aures, manus, pedes, immò totum cor-
pus Christi. Passus autem non est propter se, sed propter te, non
propter sua, sed propter tua peccata. Si hoc factum in illo, qui
innocens erat, quid de te fiet? 5. *Ira divina gravitas,* Deut. 4.
Heb. 11. *Est ignis consumens. Si pecca, in ignem te conjici,* Ira enim Dei
est onus gravissimum, utpote Manasses in precatatione sua fatetur.
6. *agonis ultimi difficultas.* 7. *judicij extremi severitas.* 8.
gaudiorum coelestium suavitas. 9. *Infernalium pœnarum*
varietas.

III. *Filialis fiducia, Spes & Consolatio potest accendi,*
si inculcemus, misericordie divine magnitudinem, meriti
Christi amplitudinem.

Passus enim est Christus pro toto mundo Ioh. in. 3. ver. 16. pro omnibus. 1. Corinth. 8. v. 12. pro pereuntibus &c. Merito ergo apprehendamus meritum Christi &c. accenditur si proponamus *Promissionum Evangelicarum universalitatem; Juramenti divini firmitudinem* Ezech. 33. v. 11. Vivo ego dicit Dominus nolo mortem peccatoris &c. Ioh. 5. v. 24. Accendi etiam potest si innuimus *Verbi & Sacramentorum utilitatem, testimonii interni certitudinem, Exauditionis promissa infallibilitatem, exemplorum multitudinem & varietatem.*

IV. Amor studiumque virtutum accendi potest si argatur 1. *divinum preceptum.* (Esa. 9. Roman 6. Gal 5. ephe. 4) 2. *nostrum debitum* (Rom. 8. v. 4.) Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus Sepulti igitur sumus una cum illo per Baptismum in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in novitate vite ambulemus. 3. *Passionis Dominicae meritum,* 2. Cor. 5. v. 15. Ubi geminus passionis Christi usus ostenditur 1. didacticus & 2. paradigmaticus. Ideo enim passus, ut nobis relinqueret exemplum. 1. Petr. 2. Christus crucifixus, etiam vetus homo debet crucifigi. &c. 4. *nostrum cum Christo consortium.* 5. *Virtutum decus & elogium.* 6. *Sanctorum exemplum.* 7. *Promissum premium* (vel gratia vel gloria) 8. *Consequens damnum* (externum corporis, internum anime, aeternum utriusque.)

Ad hunc ergo vel similem modum reliqui affectus etiam speciales commoveri facile possunt, quam ob causam in locis concionatoriis diligenter annotari debent formula movendi emphatica, dicta Scriptura & Patrum argumenta persuasoria, dicta gentiliis, Exempla, allegoria & similitudines.

THEOREMA XLIV.

Ad hoc undecimum medium porrò accedit Modus disponendi, qui describi potest partim Generaliter, partim Specialiter.

Disposi

Dispositionem alias dirimunt in *Arbitrariam & Textualem*. Illa erit, qua pro lubitu & per propriam prudentiam quis textum disponere & pertractare solet. Hæc verò, quæ dictū textus & propositæ materiæ sequitur. Deinde in *Exquisitam sive Sapientie*, & *Popularem sive Prudentiæ*. Prudentiæ enim est, se ubivis ad captum auditorum exhibere, quemadmodum rerum omnium magistra experientia uberrimè testatur, sæpè Viros dari multæ estimationis apud doctos, qui tamen non ita coram populo censeantur, quod eis deficiat prudens inculcandi modus sed potius Sapientiæ ductu, quàm prudentiæ suas res vulgo proponant.

THEOREMA XLV.

Ad Generalem descriptionem pertinent Affectiones & Partes cujusvis dispositionis.

Affectiones cujusvis dispositionis numerari cum primis possunt Quinque. Sit ea 1. Accommodata textui vel materiæ, de qua Concio habenda. 2. Perfecta & adequata, quæ totam materiam exhauriat, & nihil peregrini admisceat. 3. Nervosa & rotunda, ut omnia cohæreant instar nervorum & rotundi circuli, ut periodo præcedentes semper gradum præparant sequentibus, adeoq; partes arctè sint connexæ, sic tamen ut evidens appareat simul distinctio. 4. Popularis & auditorum inserviens captui 5. Deniq; Brevis & succincta, ne vel nimis abundet subdivisionibus, & justo longior tota evadat Concio.

THEOREMA XLVI.

Partes cujusvis Dispositionis quod attinet, non incommode tres illarum cum recentioribus, constitui possunt.

Prima est accessus ad tractationem materiæ, seu Preambulum concionis, quod semper præmitti & constare solet brevi voto, indicatione scopi, ob quem conventum, exhortatione ad precandum, ipsa precatatione & textus prælectione.

In hoc accessu peculiare formulas solent usurpare Concionatores, quæ sunt vel *Stata* vel *Temporaria* & *variantes*. *Stata* sunt, quæ solitis semper constât particulis atq; membris; utpote 1. Voto, quale Apostolicæ formulæ continent in Epistolarû principiis. Rom. i. v. 7 1. Cor. i. v. 3 & c. 2. Indicatione scopi, eaq; vel Generali ad audiendum verbum, vel Speciali, qua innuuntur ipsius textus viscera. 3. Etiam nostræ imbecillitatis confessione & deploratione. 4. Divini auxilii imploratione. 5. Ipsa orationis Dominicæ recitatione sive tacita, sive publica. 6. Accessione ad prælectionem verbi. 7. Recitatione clarâ, devotâ, distinctâ, & 8. addita sæpè clausula votiva. *Temporaria* autem formulæ dicuntur, quæ nonnunquam veniant pro diversitate temporum. Hisce uti potissimum solemus diebus Festis solemnioribus, & inchoantur vel à dicto quodam Emphatico, vel à *δοξολογία* & similibus, quo auditorum animi eò fortius commoveantur, & ad cultum piè faciendum excitentur.

THEOREMA XLVII.

Secunda est ipsa textus vel materia tractatio, que aliàs quatuor in se complectitur partes. 1. Exordium, quo inchoatur concio & auditores preparantur ad audiendum attente ac intelligenter. 2. Propositionem in qua thema concionis proponitur. 3. Deductionem vel tractationem ipsam, & 4. deniq; perorationem.

De quibus secundæ dispositionis particulis earumq; affectibus breviter agemus.

THEOREMA XLVIII.

1. Exordii leges vel affectiones præcipue sunt, ut sit venustum, cum textu vel materia conveniat, nec nimis longè peti- tum sit, nec nimis sit prolixum, sit verecundum, modestum & humile, ad benevolentiam, attentionem & docilitatem auditorum excitandam sit accommodatum.

Cum primis vero Concionatores prolixitatem in exordio fugiant. Nam brevissimo etiam exordio mentes auditorum ad at-
tentio-

tentionem diligentem excitari, & de utilitate, necessitate eorum, de quibus dicturi sunt graviter moneri possint. Vicissim autem, quæ odiosa sint Exordia prolixa imperitorum concionatorum, exemplis manifestum est, qui ferè sæpè dimidiam partem Concionis Exordio tribuunt, & cum propè finis ab auditoribus expectatur, illi demum de qua re dicturi sint, non sine magno auditorum tædio proponunt, id quod omnino fugiendum.

THEOREMA XLIX.

Porro à variis locis duci possunt Exordia; quinq; tamen illorum sunt principales & maximè frequentes, dum exordii solemus vel 1. à laude auctoris & commodatione loci, quem tractandum suscepimus: Vel 2. sententia quadam generali futura materia accommodata, & ut ita thesis transferatur ad hypobesin 3. ab occasione & causa impulsiva. 4. à cohesione contextus, ejusque scopo & summa præsertim si sit concio textualis. 5. deniq; à capitulatione superioris Concionis.

Hi ipsi autem loci simul docent Oeconomiam vel dispositionem Exordii, quod si maximè artificiosum esse debeat, & à quadam generali sententia desumatur, quatuor constat particulis, ipsa propositione vel sententia; ejus confirmatione; brevi amplificatione & accommodatione; vel tandem transitione ad materiam explicandam, cum qua jungatur partitio, si textus vel materia illam requirat.

THEOREMA L.

II. Propositio in qua thema concione tractandum proponitur. Debet autem illa esse popularis, perspicua, brevis. Cujus in novopla tribus constare solet partibus, nimirum ἐνδέσθαι vel enumeratione: ἀξιώσθαι, vel petitione attente auscultationis, & εὐχῆν seu invocatione Dei, cujus formula vel est stata, vel varians, & ex materia, de qua dicendum, petita; quæ precandi formulae sunt emphatica, moventiq; ac delectant plurimum.

THEO-

THEOREMA LI.

III. *Deductio vel tractatio propositionis. In qua si ponatur thema simplex, tunc per loca inventionis debet tractari, subinde admixto usu & applicatione Theologica. Si compositum debet explicari per paraphrasin, confirmari & amplificari per argumenta demonstrantia, illustrari per contrariarum rationum solutionem, & applicari per locorum moralium indicationem.*

Constat igitur deductio compositi thematis, plerumq; particulis quatuor, nimirum 1. *Explicatione propositionis*, ut tum subiectum, tum prædicatum ejus declaretur, verusque sensus per aliquam paraphrasin indicetur, & si opus fuerit Status controversiæ formetur. 2. *Confirmatione Propositionis explicatæ* per dicta Scripturæ illustria & argumenta non tam multa, quam pauca, selecta tamen & maximè cogentia. 3. *Illustratione propositionis confirmatæ*, quæ illustratio fieri potest, per contrariarum objectio- num dissolutionem. 4. *Applicatione vel locorum moralium annotatione.*

THEOREMA LII.

IV. *Peroratio, quæ est totius Concionis conclusio, siquidem per illam deductio materiae artificiosè clauditur. Sitq; 1. ista affectuosa & stimulum in auditorum animis relinquens. 2. alacris & excitata, & 3. brevis & nervosa.*

Partes Epilogi vulgò constituuntur quatuor, 1. repetitio dictorum, 2. Concitatio animorum, 3. breve votum, & 4. doxologia.

THEOREMA LIII.

Tertia & ultima pars Dispositionis Concionatoriae est recessus à tractatione textus vel materiae, qui recessus tribus constare solet particulis. 1. Preparatione ad preces, 2. Ipsa precatione. & 3. clausula votiva, quâ tota obsignatur Concio. Atque sic generalem modum disponendi conciones sufficienter pertractatum esse æstimamus.

THEO.

THEOREMA LIV.

Quod concernit Specialem Dispositionem, notanda sunt diversa concionatorum genera.

Est autem omnis Concio vel Libera, quæ non versatur circa textum certum, sed ex concionatoris arbitrio de re ipsa instituitur; Ubi Dispositio videlicet conciones tractandi, thema simplex & conjunctum debet adornari: vel *Textualis*, sive ad certum textum, qui prælegitur, adstricta. Hæc iterum vel *Biblica*, quando textus Scripturæ prælegitur, vel *Cathechetica sive Symbolica*, quando è libris symbolicis, ut è cathechesi, vel Augustana confessione, vel libello simili textus proponitur. *Textus Biblici* I. vel sunt *stati & perpetui*, ut Evangelici & Epistolares, quorum dispositio datur gemina: Partim *Textualis*, quando verus sensus, ex scopo & contextu, ex consideratione singulorum membrorum phrasiumque enarratur, & verus usus in fide & pietate consistens, vel subinde post explicatam unam textus particulam, vel in fine post totius textus ἐξήγησιν monstratur; Partim *Thematica*, quando aliquod thema primum è textus meditullio petitum proponitur, & tractatio ex ipso textu desumitur, qui simul, quantum ad thema istud pertinet, explicari solet. Hinc pro diversitate thematum, quæ principaliter tractantur, diversæ oriuntur conciones, ut quædam dicantur *Didascalicæ*; quædam *Elenchticæ*; quædam *Paræneticæ*; quædam *Dehortatoriæ*; quædam *Consolatoriæ*.

Vel textus Biblici sunt II. *Arbitrarii & Variantes*, quando vel integer liber Biblicus sumitur explicandus, vel certa capita; vel dicta specialia.

THEOREMA LV.

Conciones Symbolicas quod attinet, in earum Exordio sensus prælecti textus in genere, ejusque analysis indicari, in tractatione autem verus sensus specialius explicari, & si sit Articulus fidei, vel thema dogmaticum, per formationem status, confirmationem veritatis, refutationem falsitatis, & annotationem locorum moralium: Sin autem sit thema Practicum, per argumenta adhortantia & debortantia tractari debet.

Hæc etiam de dispositione variisq; Concionum generibus dicta sufficiant.

E

THEO.

THEOREMA LVI.

7. *Modus privatim meditando & conscribendi conciones, qui sequentibus regulis qualitercunque describi potest.*

1. *Ut in rerum omnium, sic etiam Concionum meditatione praequiratur tranquillitas animi, devotio cordis solitudo loci & opportunitatis temporis.*

2. *Res pro concione tractanda diligenter in animo concipi & firmiter imprimi debent.*

3. *Ante conscriptionem, textus necessario praecognoscendus est, quod fieri potest: 1. per crebram versionis Germanicae lectionem. Hinc enim generalem quandam gustum, qua de re agatur, percipiet, & ad investigationem acriorem incitabitur.*

2. *Per fontium Inspectionem. Non pigebit diligentem concionatorem, si vel mediocri earum linguarum cognitione imbutus sit, ad fontes ipsos recurrere. atque eam quam enarrabit pericopam in originali sua lingua inspicere, ut tanto majori certitudine de sententia Prophetae vel Apostoli judicare possit. Multo enim solidius & rectius de sensu scripturae poterit statuere, qui vel mediocrem notitiam harum linguarum habuerit, quam qui hoc linguarum beneficio destitutus ab interpretum translationibus magna varietate inter se discrepantibus, pendeat.*

3. *Per scopi considerationem; 4. Per veri sensus investigationem. Non autem scire possumus sensum, nisi eum per verba discamus, dicit Hieronymus, diligenter ponderentur verba & Phrasae scripturae vel materiae, quae diligentia non est otiosa; sed maxime utilis & homine pie erudito digna. 5. Per revocationem ad methodum seu capitulum doctrinae in locis Theologicis. 6. Per analysin & resolutionem in charta consignandam, & 7. per unius atque alterius probati interpretis super istum textum evolutionem.*

THEOREMA LVII.

4. *Non tantum Concio mente concipi, sed simul in chartam conjici & consignari debet.*

5. *Quando quis primum incipit sermonem ad populum habere, consultum tutumque est omnia verbotenus, & quidem germanice annotare aliquot vicibus; Post autem*

Alias B. Lutherus len. Tom. 2. germ fol. 458. Wir werden das Evangelium nicht wol erhalten ohn die Sprachen. Die Sprachen sind die Heiden/darinnen das Messer des Geistes stecket/ Sie sind der schrein/darinnen man die Kleinod treget/ sie sind das Gefäß/ darinnen man diesen tranck fasset/ sie sind die Kammer darinne die Speise liget/ vnd wie das Evangelium selbst zeigt. Sie sind die Körbe/darinne man diese Brod vnd Fisch vnd Brocken behelt.

con;

consignationem paulatim contrahere, & præcipua tantum in chartam referre, brevibusque terminis latinis (quibus brevius & nervosius omnia notari possunt) comprehendere.

6. *Concio, quantum fieri potest ita consignetur, ut septem potissimum virtutibus instructa sit, nimirum 1. veritate, 2. decencia, 3. gravitate, 4. efficacitate, 5. perspicuitate, 6. apta dispositione, & 7. brevitate.*

THEOREMA LVIII.

VI. Modus imprimendi conciones privatim conscriptas. Ubi notandum, quod adminicula memoria nonnulli dividant in Generalia & Specialia.

Generalia sunt, quae in quavis materia imprimenda solent, debentque adhiberi, ut: Temperantia; Justa diata; exercitatio crebra; intelligentia rerum; Ordo; Scriptio; meditatio; nota mnemonica & similia.

Specialia sunt, quae non omnibus, neque in omni materia conveniunt, ut Luca & Imagines.

THEOREMA LIX.

Ex his autem adminiculis Concinator adhibebit cum primis quatuor:

Ordinem, ubi requiritur partim, ut Ecclesiastes ante omnia textum sacrum, quem vult explicare, memoria teneat, & ad singula ejus membra in tota concione respiciat; partim ut dispositionem Concionis memoria comprehendat accuratè, idque vel beneficio tabellæ, vel consignatione dispositionis in margine per certa lemmata.

2. Scriptionem, quæ exigit, ut Ecclesiastes concionem, si non quoad omnia, tamen quoad præcipua membra consignet in charta, ut membra Concionis principalia spatiolo quodam interjecto consignet, quo respirationis tempus intelligatur, & locali reminiscentiæ adminiculum quoddam suppeditetur, ut membra præcipua eò melius observentur & proponantur.

3. *Meditationem*, quæ requirit, ut Ecclesiastes concionem scriptam subinde relegat, ut inter relegendum habeat tranquillum ab aliis cogitationibus, curis & affectibus liberum, animum ut deniq; semetipsum probet, num omnia sint memoriæ impressa, quod fieri potest per concionis repetitionem, vel tacitè in mente, vel pronuntiatione aliqua in Musæo instituta.

4. *Schedam*, quam, si quis nolit suæ memoriæ penitus confidere, in ipso concionis actu secum habeat, in qua præcipua concionis Capita consignata ipsi statim exhibeantur.

THEOREMA LX.

VII. Modus Pronunciandi & agendi. Ubi notari debent tum leges Generales; tum Partes actionis Ecclesiasticae.

Leges actionis Generales has præscribimus.

1. *In tota actione occultanda est humana sapientia.*
2. *Absit à tota actione affectatio, ut omnia videantur nata esse ex re presenti, & velut ex natura.*

3. *Absit etiam metus & trepidatio nimia, quæ actionem valdè impedit.*

Liberare autem nos possumus à metu, 1. per copiam sermonis, 2. per cogitationem devotam, 3. per cogitationem παρρησίας, 4. per firmam impressionem Concionis.

4. *Tandem omnia in voce ac gestu sint verecunda & devota ad docendum movendumq; accommodata.*

THEOREMA LXI.

Partes actionis due sunt: Vox & Gestus.

Vox Ecclesiastæ sit 1. naturalis, non affectata. 2. Emendata & à vitiis linguæ omnibus purificata. 3. Clara & alacris. 4. Ornata & suavis, non unisona, sed pro rerum varietate varia 5. distincta & fluens. 6. Moderata hoc est, neque nimis intensa, vel velox, neque nimis remissa vel tarda. 7. In principio concionis sit submissa & sedata, deinde paulatim assurgat, elevetur & intendatur, donec circa amplificationem & perorationem sit maximè excitata & intensa

THEOREMA LXII.

Gestus est aptus ad perorandum corporis motus vel status. Sit autem Gestus Ecclesiastæ 1. accommodatus ad res sacras,
adeoq;

*Laut.
Eieblich.
Langsam.*

adeoq; ad devotionem per omnia compositus. 2. naturam imi-
tans & ab omni affectatione alienus. 3. Decorus & gravis
sine deformitate, sine circulatoria levitate & histrionica ge-
stulatione. 4. Moderatus, ut neq; in Excessu neq; in defectu
peccet. 5. Diversus & pro affectuū rerumq; varietate varius.

Est autem Gestus vel Totius corporis vel certarum par-
tium, de quo sequentes notentur regule.

1. Status corporis sit erectus, non incurvus aut vacillans.
2. Corpus non sit instar trunci immobile, sed per vices mode-
ratè flectatur ad auditores ab utroq; latere stantes vel seden-
tes sic tamen, ut absit omnis indecora corporis inclinatio, mu-
tuatio & vacillatio. 3. Caput secundum naturam sit ere-
ctum omnisq; motus indecori & immodici expers. 4. Vultus
aptè sit compositus & ad exprimendum affectum accommo-
datus. 5. Oculi sint aperti & moderati mobiles. 6. Humeri
sint statim ac quieti. 7. Motus oris, brachiorum & manuum
sit decorus & moderatus.

THEOREMA LXIII.

XIII. Modus sese exercendi & conciones habendi, qui
sequentibus regulis includi potest.

1. Ad exercitia concionum justo tempore, non nimis ma-
turè, nec nimis serò accedendum est.
2. Locus initio ad publica concionum exercitia diligens
est angustior & minus insolens.
3. Inchoandum est à textibus facilioribus, & post pergen-
dum ad difficiliore.
4. Dispositiones concionum initio formentur simplices &
breves, deinde paulatim progressus fiat ad majora & orna-
tiora.
5. Exercitia Concionatoria non nimis rarò instituantur,
sed saepius, ut aliquis possit comparari habitus.
6. Sine devota precatatione & justa prameditatione nun-
quam suggestum ascendat.

7. *Concionatores optimos quantum fieri potest imitari labores.*

8. *Tandem adhibendus est unus & alter fidelis censor, qui iudicio polleat & defectus indicare possit.*

Quoniam itaque de informatione novelli Concionatoris nunc egimus. Colophonis tandem loco placet versus subsequentes annectere teutonicos, vel in gratiam nostræ vernaculæ linguæ, vel ne forte quis si consuetudinem curiosè non attendat sibi odiosam prolixitatem innasci temerè quasi patiatur.

Deine Predigt schleich kurtz / rund vnd gut /
Lang Predigt hört man mit vnmuth /
Ists eine Kunst wol predigen können ?
So ist's auch eine das Ende finden :
Wer den Schlüssel nicht finden kan /
Der macht verdrossen jederman.

לך יהוה שאהבה נפשי כבוד
לעולם :

Προσφωνησις

Ad

Prestantiss. atq; Literatissimum

Dn. M. Respondentem, amicum meum
dilectissimum.

OMne tulit punctum, Sopiae qui tollit abusum
In propriumq; usum dirigit omne suum.
Hoc CASPARE facis, conamina summa laborum
Theologie in finem dirigis usque tuum.
Ergo precor felix procedas auspice Christo,
Quo duce sit studii prosperioris iter.

Gratab. f. a

M. Johanne Scharfio Facult. Phil. Adjuncto,
Hactec;

Hactenus in *Studiis Sophia* cum sedulus esses
Te nunc aggredier *Sacra*, SAHERE, juvat,
Nempe prius *famulas* ceu munere placat *Amator*;
Optata *domina* qui frui amore cupit;
Nec malè: Nam si sic *studium* conjungis *utrumq;*,
Quondam *Philosophus Theologusq;* clues.

M. Christianus Reinbartus Witteberg.

Prestitit *Aegide* quod quondam *Gnosia* filo;
Hoc nobis verbo *Theologia* suo.
Ergo tuum meritò conatum laudo, SAHERE,
Hujus quod *studiis* TE dare deproperas.
Nam velut illius *cælo* est inserta corona,
Sic quoq; TE in *cælis* pulcra corolla manet.

gratulabundus adjiciebat
Johannes Burcardus Mehlführer
Onoldinus.

Σφάλματα crassiora.

In *Contin. lin. 1. pro novem l. octo. Theor. 2. lege Disputationum.*
Theor. 16. lin. 13. lege brevis & succincta. Theor. 22. lin 9 lege proprius. Pro
Theor. XXIV. lege XXIII. pro XXV. Theor. XL. lin. 8. lege majestati Theor.
L I. lege explicata. Qua præterea occurrunt benignus lector corriger.

F I N I S.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and appears to be written in a historical script, possibly Latin or German.

05 A 2455

ULB Halle 3
004 545 559

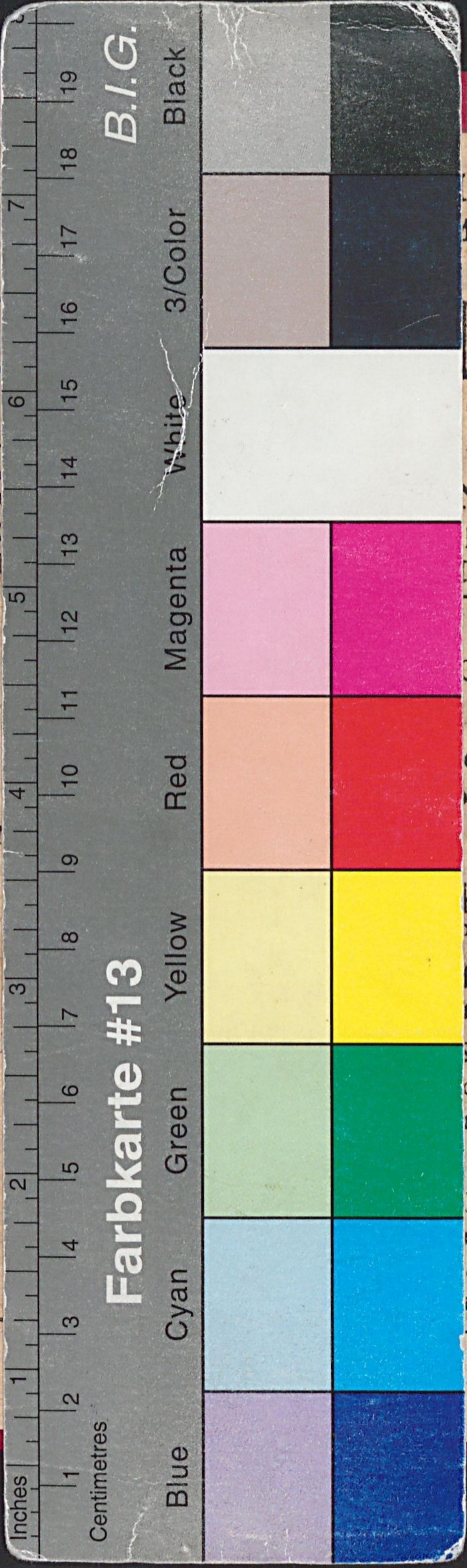
1017

VI
6

THEO.
VI.
S RE-
S AC-
NIS THEO-
PRÆLECTIO-
M FREQUENS
IO. II. EXER-
III. EXER-
DRIA,

ISNERI, S.S.
ptoris sui vul-
ficiendi,
Academia
SAHERUS Curia.
diof.
Collegio Veteri.
Ita, Lector?
Pythagora?
ora periculis?
te Libros.

GORMANNI.

